

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваньо І. Філософія і людське щастя, [до 175-річчя від дня смерті Г. С.Сковороди] / Іван Іваньо // Наука і суспільство. — 1969. — №11.
2. Марков А. П. Философские основы этического учения Г. С. Сковороды : автореф. дис. канд. филос. наук (09.622) / А. П. Марков. — К. , 1970. — 20 с.
3. Сковорода Григорій. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Григорій Савич Сковорода. — К. : Наук. думка, 1983. — 542 с.
4. Сковорода Григорій: дослідження, розвідки, матеріали: зб. наук. пр. / АН України. Ін-т філософії; [упоряд. В. М. Нічик, Я. М. Стратій]. — К. : Наук.думка, 1992. — 382 с.
5. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. / К.Д.Ушинський. - М. : Міністерство освіти РРФСР , 1953. — Т. 1 : Педагогічні статті. — 446 с.
6. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки. — К. : Рад. школа, 1991. — 392 с.

REFERENCES

1. Ivan'o I. Filosofiya i lyuds'ke shchastyia, [do 175-richchya vid dnya smerti H. S.Skovorody] / Ivan Ivan'o // Nauka i suspil'stvo. — 1969. — №11.
2. Markov A. P. Fylosofskye osnovy etycheskoho uchennya H. S. Skovorod : avtoref. dys. kand. fylos. nauk (09.622) / A. P. Markov. — K. , 1970. — 20 p.
3. Skovoroda Hryhoriy. Virshi. Pisni. Bayky. Dialohy. Traktaty. Prytchi. Prozovi pereklady. Lysty / Hryhoriy Savych Skovoroda. — K. : Nauk. dumka, 1983. — 542 p.
4. Skovoroda Hryhoriy: doslidzhennya, rozvidky, materialy: zb. nauk. pr. / AN Ukrayiny. In-t filosofiyyi; [uporyad. V. M. Nychyk, Ya. M. Stratiy]. — K.: Nauk.dumka, 1992. — 382 p.
5. Ushyns'kyu K.D. Vybrani pedahohichni tvory: v 2 t. / K.D.Ushyns'kyu. - M.: Ministerstvo osvity RRFSR, 1953. — T. 1: Pedahohichni statti. — 446 p.
6. Khrestomatiya z istoriyi vitchyznyanoyi pedahohiky. — K. : Rad. shkola, 1991. — 392 p.

УДК 371.315:159.922:821

УМОВИ, ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ, УПОДОБАНЬ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ У ЛІЦЕЇСТІВ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Фесенко О.Д., вчитель-методист

Київський військовий ліцей імені Івана Богуна, бул. Лесі Українки, 25, м. Київ, Україна

oksanafesenko@ukr.net

У статті зосереджується увага на актуальних питаннях умов, шляхів формування естетичних смаків на уроках української мови та літератури у ліцеїстів Київського військового ліцею імені Івана Богуна. Вказано на важливість виявлення та виховання естетичних уподобань на уроках мови, літератури, необхідності міжпредметних зв'язків. Представлено взаємозв'язок особливостей раннього юнацького віку, специфіки роботи з обдарованими дітьми. Зосереджено увагу на конкретних підходах та ефективних формах роботи, які реалізують завдання формування естетичних смаків та стійких уподобань у військових ліцеїстів.

Ключові слова: естетичні смаки, українська мова та література, зв'язне мовлення, переказ.

УСЛОВИЯ, ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКИХ ВКУСОВ НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ У ЛИЦЕИСТОВ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Фесенко О.Д.

Киевский военный лицей имени Ивана Богуна, бул. Леси Украинки, 25, г. Киев, Украина

oksanafesenko@ukr.net

В статье обращено внимание на актуальные вопросы условий, путей формирования эстетических вкусов на уроках украинского языка и литературы у лицеистов Киевского военного лицея имени Ивана Богуна. Указано на важность выявления и воспитания эстетического компонента на уроках языка, литературы, необходимость межпредметных связей. Представлено взаимосвязь особенностей раннего юношеского возраста, специфики работы с одаренными детьми. Сосредоточено внимание на конкретных подходах и эффективных формах работы, которые реализуют задачи формирования эстетических вкусов и стойких эстетических привязанностей у военных лицеистов.

Ключевые слова: эстетические вкусы, украинский язык и литература, связная речь, изложение.

CONDITIONS AND ROUTES OF AESTHETIC TASTE/INTEREST FORMATION OF PUPILS OF MILITARY LYCEUMS DURING LESSONS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Fesenko O. D.

Bogun Kyiv military lyceum, boulevard L. Ukrainki, 25, Kyiv, Ukraine

oksanafesenko@ukr.net

The paper is devoted to the methodological conditions of aesthetic tastes formation during lessons of the Ukrainian language and literature at the military lyceum. The necessary stages of language and speaking activity of the lyceum pupils are found to be: observing and determination of their art interests and potentialities; guiding these potential interests by the teacher and developing them in a right direction; ensuring of individual approach; personal consulting upon basic poetic work; planning and ensuring conditions for opening the creative potential of the pupils during/after lessons of the Ukrainian literature; taking part in linguistic-literature competitions, readings, presentations etc.

It was shown that the productive routes of coherent speech development of military lyceum pupils are: oral/written retelling of moral-aesthetic items (books, movies, literature-art meetings, stage performances); more complex literature activity i.e. creating by pupils their own short novels, articles, web-sites, comments especially on the native land impressions. Using influence of music at the emotional state of the pupils, forming their soul harmony, moral and aesthetic feelings during lessons of the Ukrainian language and literature, we found productive to present the biographies and creative work details of the famous Ukrainian and foreign composers. Practically useful for formation of the aesthetic tastes and interests are answering the questions on the text, observing and creating linguistic means for self-attitude to the presented melodies and musical themes.

Key words: aesthetic taste, Ukrainian language and literature, coherent speech, retelling.

Предмет «Українська література» в 10-11 класах у сучасних умовах набуває особливого значення, адже він засобами мистецтва слова допомагає формувати, збагачувати внутрішній світ дитини-підлітка, позитивно впливати на формування самосвідомості, а також правильно спрямовувати морально-етичний потенціал, розвивати інтелектуальні, творчі здібності, естетичні смаки особистості [1]. Відомо, що естетика – наука про мистецтво, про форми прекрасного у художній творчості, у природі та суспільстві.

Київський військовий лицей імені Івана Богуна є середнім загальноосвітнім навчальним закладом України з військово-професійною спрямованістю навчання та виховання і належить до середньої загальноосвітньої школи другого та третього ступеня з поглибленим вивченням допризовної військової підготовки юнаків.

Вивчення української літератури в Київському лицейі імені І.Богуна (КВЛІ) забезпечує реалізацію основних (соціальних, мотиваційних, функціональних) компетентностей, серед яких функціональні компетентності, а саме: естетичні, культурологічні, мовні, комунікативні виокремлюються особливо. Адже література дає широкі можливості розкрити й активізувати морально-етичні проблеми та аналогії, суспільно-ціннісні орієнтири через естетико-літературознавчі категорії та поняття, зацікавити лицеїстів близькими їхній свідомості художніми творами, показати національну культуру на цілісній карті світової літератури.

Стаття присвячена основним завданням, які стоять перед учителями української мови та літератури у військовому ліцеї:

1. Навчити сприймати і розуміти естетику образного слова, його значення для розвитку загального естетичного смаку, естетичної розвиненості людини;
2. Усвідомлювати європейську єдність естетичних цінностей із морально-етичними на ґрунті національному;
3. Відшукувати й пояснювати роль образного слова, кольорової гами, музичні відтінки та їх прояви в стильовій палітрі українських письменників;
4. Удосконалювати навички високої мовленнєвої культури;
5. Виховувати у ліцеїстів почуття відповідальності за гармонійний розвиток рідної мови.

Особливий акцент робимо на тих художніх творах, що сприяють зародженню у свідомості молодшої людини якостей, які є носіями позитивної, життєствердної енергії, приносять естетичне задоволення й дають моральне опертя (творчість П. Тичини, М.Рильського, Є.Плужника, Б.-І.Антонича, Л.Костенко).

На шляху формування смаків до вивчення української мови та мовленнєвої творчості у ліцеїстів проходимо такі етапи:

- виявлення ознак художньої обдарованості;
- спостереження вчителя за становленням цих ознак з метою спрямування виявлених здібностей (задатків) у належне русло;
- забезпечення індивідуального підходу;
- надання консультацій щодо основ поетичної творчості;
- створення та забезпечення умов для розкриття творчого потенціалу дитини у навчальній урочній і позаурочній діяльності;
- участь у мовно-літературних конкурсах, читаннях, презентаціях, партнерських проектах, Всеукраїнських та Міжнародних конкурсах тощо.

Вік 16-17 років - найсильніший до власної поетичної творчості. Слід зазначити, що саме в поезії естетичний смак проявляється якнайкраще. Період раннього юнацького віку характеризується активністю психічного мовоутворення. У обдарованих дітей відбувається вдосконалення художніх умінь, накопичення знань, а разом з ним і значне поглиблення естетичних смаків.

Так, ліцеїсти військового ліцею кілька років поспіль беруть участь у засіданнях літературної студії для початківців Спілки письменників України, у Міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика. Підкреслимо, що це перший військовий навчальний заклад України, вихованці якого від початку конкурсу є його постійними учасниками, а багато хто і призерами Національного етапу, у традиційному Міжнародному фестивалі-конкурсі дитячо-юнацької журналістики «Прес-весна на Дніпрових схилах», який об'єднує талановиту молодь із України та багатьох інших країн світу.

Зазначимо, що особливу роль у гармонійному розвитку особистості відіграють «природжені задатки дитини до вивчення мов, мовленнєвої творчості - лінгвістичні здібності, які перебувають на межі між розумовою та творчою обдарованістю. Обидва види обдарованості пов'язані з естетичним смаком – відчуттям слова, його краси, потягом до художньої прози та поезії, вивчення мови...» [2, с. 98].

Розвиток та поглиблення естетичних смаків у ліцеїстів КВЛ здійснюється послідовно, відповідно до навчальної програми (Українська література 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ «Грамота» 2011), однакової для ліцеїстів усіх взводів, рот, обдарованих, необдарованих і взагалі не здатних до творчості підлітків. Але індивідуальні смаки до читання, відбору, нехай інтуїтивного чи за

рекомендацією вчителя, слів і висловів, які сподобалися у творі, ведення словника синонімів, фразеологічних висловів, переклади уривків із зарубіжної класики формують у дитини естетичний смак до слова, потребу шліфувати його грані.

Співучість, барвистість української літератури та мови, експресивність висловлювань персонажів у діалогах та авторських описах, змалювання природи справляють живильний вплив на емоційну, морально-психологічну сферу людини, на її мистецько-естетичні уподобання: І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я», М. Коцюбинський «Тіні забутих предків», Г. Косинка «В житах», О. Довженко «Зачарована Десна».

Кожен твір, який вивчаємо засобами мистецтва слова, долучаючи музичні та образотворчі зв'язки, сприяє всебічному розвитку, духовному збагаченню, активному становленню й самореалізації підлітка в сучасному світі, формуванню національно свідомого громадянина.

Особливий акцент робимо на тих художніх творах, що утверджують у свідомості молодого людини якості, які є носіями позитивної, життєствердної енергії, повинні приносити естетичне задоволення, давати моральну опору – оптимізм, волю до перемоги, досягнення мети в житті, намагання долати труднощі (І. Багряний «Тигролови», О. Вишня «Мисливські усмішки», твори О. Гончара).

На нашу думку, надзвичайно корисним і дієвим у формуванні естетичних смаків у дитини є вивчення творчої біографії видатних письменників, активна увага до їх мови, стилю, інтуїції, прийомів удосконалення художніх текстів, пошуку спільного й відмінного в творах прозаїків, драматургів. А вже в процесі читання творів класиків, стислих чи розлогих коментарів до них, зростає зацікавленість старшокласників літературною творчістю, естетичними уподобаннями провідних діячів літератури. Так, вихованці КВЛ беруть участь у спільних проектах із спеціалізованою СШ № 47 ім. А. Макаренка Печерського району міста Києва: Шевченківське коло: «Батько Тарас – дітям», у Сковородинському форумі освітян «Йдемо за Сковородою».

Усна та письмова народна творчість виявляє та розвиває смаки у ліцеїстів, змушуючи їх відчувати красу в мові, у пошуку найвідповіднішого виразного синоніма, стрижневого поняття при характеристиці того чи іншого персонажа.

Отже, за умови виявлення мовленнєво-літературних здібностей та відповідних смаків у ліцеїстів спостерігаємо цікаві результати власнеюнацької творчості, бо літературні смаки, естетичні уподобання ліцеїстів-старшокласників продовжують удосконалюватися на уроках української мови, неухильно зростають з оволодінням мовою, розширенням лексичного запасу, влучним і доцільним використанням його у процесі творчості.

На нашу думку, естетичні смаки, вміння розуміти і насолоджуватися красою слова, фрази, речення виявляється у схильності до мовно-літературної творчості. Доведено, що естетичний смак завжди постає супутником творчості, атрибутом формування здібної, обдарованої людини, одним із яскравих компонентів індивідуального стилю діяльності особистості у суспільному житті.

При вивченні української літературної мови значну увагу приділяємо багатству та красі української мови, її милозвучності, співучості, особливостям словотворення, відмінностям від інших (російська, білоруська) мов східної групи слов'янських мов: «Українська мова в світі», «Засоби милозвучності мови», «Стилістичні засоби фонетики, словотвору, лексики, фразеології», «Основні норми української літературної вимови», «Орфоепічні правила».

На уроках розвитку зв'язного мовлення надаємо перевагу висловлюванням у (усній чи писемній) формі переказів – стислих, вибіркового докладних, творчих; творів на морально-естетичні теми, відгуків на прочитану книжку, переглянутий спектакль, фільм, літературно-мистецьку зустріч, створення сайтів (наприклад, <http://shevchenko-yahotyn.narod.ru>). Зазначені вище зв'язні висловлювання дозволяють ліцеїстам проявляти свої здібності також і в інших жанрах мовленнєвої діяльності, як-от: новела, оповідання, нарис, есе, стаття, спираючись на знання, базові естетичні уподобання. Уміння створювати влучні словесні

портрети літературних персонажів, реальних людей, своїх однолітків, сучасників є обов'язковим елементом нашої роботи. При їх написанні виявляємо літературно обдарованих дітей. У ліцеїстів формується стійке усвідомлення того, що любов до рідного краю – джерело творчої наснаги: «І в кожному з нас – батьківський спадок, у кожному – Батьківщина» [3, с. 170].

Доведено, що музика діє на емоційний стан людини, викликає потребу «спілкуватися» з нею, відчуття краси, душевної гармонії, моральне та естетичне задоволення. Згідно з теорією «молодіжної енергетики» підлітки потребують спілкування у великих залах. Це сильніше, ніж їх індивідуальний потяг до справжньої музики.

Тому нам видається доцільним використовувати на уроках мови та літератури тексти, які ознайомлюють ліцеїстів з життям і творчістю українських і зарубіжних митців, показують їх взаємовідносини і взаємозбагачення, вводять у світ музичної культури, формують широкий інтерес до високого мистецтва та естетичний смак. Наприклад, у світ музичної культури ліцеїстів вводять уроки, присвячені українським мотивам у творчості видатного польського композитора Ф.Шопена, угорського піаніста-віртуоза, композитора Ф.Ліста, чиє перебування в Україні стало визначною подією. На основі розроблених нами текстів навчально-виховного змісту практикуємо завдання, що передбачають вибір правильної відповіді з кількох запропонованих, стислі відповіді на запитання за змістом тексту, спостереження за мовно-виражальними засобами, створення висловлювань з умотивованим власним ставленням до почутих мелодій з музичної скарбниці українського мелосу та європейського. Це сприяє формуванню у молоді загальнолюдської культури на ґрунті національної, пробуджує і виховує в серці і душі кожного ліцеїста гордість за рідний український народ.

Отже, по-перше, естетичний смак є невід'ємним системоутворюючим елементом світовідчуття дитини-підлітка у військовому ліцеї, він виявляється у поведінці, мові, зовнішньому вигляді (обов'язковість носіння військової форми різного призначення); по-друге, естетичний смак є засобом самодисципліни та соціалізації особистості у військовому середовищі; по-третє, використання дидактичних можливостей навчальних текстів сприяє вихованню ліцеїстів інтелегентними, культурними, патріотично настроєними особистостями, стимулює почуття прив'язаності до «малої батьківщини»; по-четверте, стимулює розвиток критичного ставлення до власного та чужого мовлення; по-п'яте, виховання доброзичливих і тактовних стосунків між ровесниками на основі загальнолюдських етичних цінностей, запобігання виявам агресії на основі уявлень про прекрасне і гармонійне (словесна творчість, музика, живопис).

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту, академічний рівень. – 2011. – К. : «Грамота». – 72 с.
2. Густосологія [Текст] : навчальний посібник. В 10 т. Т.1. Естетичні смаки: їх витоки і формування / Н. Г. Калашник. – Х. : Колегіум, 2009. – 228 с.
3. Стрілько В. Родина пам'ять / В. Стрілько – Миронівка: ЗАТ «Миронівська друкарня», 2009. – 192 с.

REFERENCES

1. Ukrainiska literatura. 10-11 klasy. Programa dla profilnogo navchannia uchniv zagalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Riven standartu, akademichnyi riven. – 2011. – K. : «Gramota». – 72 p.
2. Gustosologia [Text]: navchalny posibnyk. V 10 t. T.1. Estetychni smaky: ikh vytoky i formuvannia / N. G. Kalashnyk. – Kharkiv : Kolegium, 2009. – 228 p.
3. Stril'ko V. Rody`nna pam'yat` / V. Stril'ko – My`ronivka: ZAT «My`roniv`s'ka drukarnya», 2009. – 192 p.